

בזמננו, כשיש לנו, ברוך השם, אנשי מדע, שגדלו על תורת השפה העברית, ויכולים להבין את "יפיפותו של יפת באהלי שם", במובן הרחב, מדוע לא נברך את פרי ידם, ולא נגיד להם "ברוך הבא"? אין הללו הדורשים צמצום אלא גלגול מאלה, האומרים וחושבים שכל היהדות אינה אלא "מעבור יבוק". אלא, שהללו מצטמצמים במזמורי תהלים ובסידור, והללו רוצים לצמצם את עצמם במה שקוראים "חכמת ישראל". חכמת ישראל האמיתית היא לא מה שישראל אמר לפני שאלא גם מה שישראל אומר היום. וכי בשביל שר' שלמה בן גבירול ורבי יהודה הלוי חיו ויצרו לפני מאות שנים, דבריהם הם חכמת-ישראל, ודברי חכמינו אנו אינם חכמת-ישראל?

סוף דבר: אם רצוננו שהספרות העברית תהיה חיה ותוססת, היא צריכה להיות כוללת ומקפת את כל שאלות החיים, בין הללו שיש להן נגיעה ישרה בהוי הישראלי בתור קבוץ לאומי, ובין מה שיש להן נגיעה לחיינו בתור אנשים מן הישוב.

קְנוֹרְקָם שֶׁל יְהוּדֵי פּוֹלְנֵיה

מאת ד"ר א. טרסקובר

1.

בל נלך שולל אחר הרצון למצא נחמה פורתא בהמעיטנו את דמות הרעה ובל נתקומם נגד בשורות הזועה המגיעות מפולניה. אכן אין אסון כאסונם של יהודי פולניה ואין שבר כשברם. ואין זה אסונם ושברם בלבד; על העם כולו נטויה היד האכזרית של הגורל. הן בנפל יהדות גרמניה יכלנו עוד — ויהא גם מתוך רגש יאוש המפרפר בלב — להתנחם במספרה המצומצם ובעמדתה הדלה של יהדות זו במסגרת חיי העם להופעותיהם. ידענו: אין זה המקור העיקרי להתפתחות העם, לא נושענו ממנו כי אם מעט בקיומו ולא נהרס בחורבנו. וגם סופם המר של יהודי אוסטריה וצ'כיה לא חדש הרבה בפרשת יגון זו; אכן חולל כבוד האומה וגדל פי כמה מספר הגולים, ברך עד לעצם קיומה של האומה לא הגיעה יד הכורת. מה שלא כן במקרה דידן בו הצבור היהודי הגדול בעולם, לאחר צבורם של יהודי אמריקה, הוצג לפתע פתאום בפני שאלת החדלון. לאחר גזרת השמד שנגזרה על יהודי רוסיה, הרי זה הוא האסון הגדול ביותר בדברי ימי האומה; הוא גם עולה פי כמה וכמה על האסון ההוא, בו נפגעה נשמת האומה בלבד, בעוד שכאן הגוף וגם הנשמה עלולים לההרס גם יחד. משלש האשיות לקיום ישראל בתקופה הנוכחית: ארץ-ישראל, אמריקה ופולין נשמט האחד והאנדרלמוסיה שתוצר על ידי כך, מי יגיד את סופה?

ברם לא בקביעת העובדה; נשתדל נא לחדור יותר לעמקם של הדברים. את המתהווה ברגע הנוכחי על כל טרגיותו ופתאומיותו לא נבין כשורה, באם לא יוברר לנו הכוון שבהתפתחות הענינים. רק על יסוד זה תנתן לנו גם אפשרות ידועה, ותהא גם מצומצמת ביותר, לנחש את הבא עלינו ולהתכונן לקראת הבאות.

2.

לא על מטות שן היתה סרוחה יהדות פולניה גם בשנים כתקונן. ידועים הדברים. כאן הרי ההבדל העיקרי בין גורלם של יהודי גרמניה אשר נתגלגלו במשך שנים ספורות ממרומי אושר ועושר גם יחד לתחתית שאול של קיום עבדים נרצעים, ללא כבוד וללא לחם, בעוד שיהודי פולניה חזקה היתה עליהם להלחם קשה על פת לחם ועל כבודם גם יחד, ואין הגיהנם הנוכחי, כי אם הכפלת המצוקה והשלשתה בהשוואה עם הימים הקודמים. שנאת ישראל להופעותיה לא חדשה בפולין רבתי; מטרקליני השלטון ועד לצריפיה של דלת העם נתנה את אותותיה. ברם אף פעם לא קבל צבור יהודי פולניה את יסוריו באהבה; לחם לחם על זכויותיו, התקומם נגד העול והתריע על רצונו לחיות על אדמה בה נשתרש מאות בשנים. שני גורמים אלה הסותרים איש את אחיו: שנאת ישראל קשה ורצון העם לחיות ולהתפתח הם הם שקבעו את דרכי האומה בפרשת קיומה על אדמת פולין בשנים הקודמות; ממדת כחו של הגורם האחד או משנהו היה תלוי פרצוף החיים היהודיים.

לא בכל השטחים היתה שוה ההתפתחות. קשה ביותר היתה המערכה הפוליטית. ניגשנו לביסוס חיינו הפוליטיים במדינה זו חמושי כלי-זין משובחים למראית עין. גם הגנת הזכויות כאלו ניתנה לנו מטעם חבר הלאומים, גם על שלטון עצמי הרבינו לדבר כיד ההשליה הטובה עלינו בשנים הראשונות לאחר מלחמת העולם וגם להשתתפות ניכרת בחיים הפוליטיים של המדינה קוינו במעוף השעה היא. ברם עד מהרה התפוצצו ההשליות מול קיר הברזל של המציאות המרה. על שלטון עצמי הס היה מלהזכיר למן הרגע הראשון, הגנת הזכויות לחטא נחשבה לנו בפולניה, עד כמה שהמדובר היה על הגנה מטעם חבר הלאומים, ומלה מתה נשארה עד כמה שנקבעה על ידי חוקת המדינה, ומעמדותינו הפוליטיות נושלו אחת אחת עד שהוצגנו ככלי ריק בשנים האחרונות. יד הרשע היתה נטויה עלינו בפנה זו ביחוד לאחר עלות היטלר לגדולה ולאחר הברית שנכרתה בינו ובין פולין. הן גם על נישול רשמי של זכויות יהודי פולניה דובר לא אחת בשנים האחרונות, ואם גם לא נעשה הדבר באופן רשמי, בעקיפין לא רחוקים היינו ממנו לאחר שבמחיי יד אחת נשארו מאות ואלפי יהודים מחוץ לגבולות פולניה בלי אזרחות המדינה ולאחר שמעשרות אלפים נשללה האפשרות להשתמש בזכויותיהם כראוי.

סבלם הפוליטי של יהודי פולניה איננו קשור קשור קוניונקטורלי זה או אחר בחיי המדינה; שרשיו טמונים עמוק בפרשת היחסים הפנימיים בארץ זו.

אמנם סבלנו כאמור הרבה מן הידידות הפולנית הגרמנית; אולם עוד לפני עלות היטלר לגדולה בגרמניה ולפני הברית שנכרתה בינו ובין פולין, לא נחשבנו שם כאזרחים בעלי זכויות שוות, וגם לאחר שנתפרדה החבילה, לא הוטב המצב במדה ניכרת. המפלגה השלטת בפולניה שממנה נתגיסו גם חוגי הממשלה, פרצופה האנטי־שמי היה ברור וגלוי לעין כל ולא היה בינה ובין מפלגות הפורעים כי אם הבדל נוסחאות. הן עוד שבועות מעטים לפני פרץ המלחמה בעצם ימי הפריחה של הברית החדשה בין פולין ובין מעצמות המערב, הזהירו אותנו מעל דפי העתונות הרשמית בל נלך שולל אחרי תקוות מדומות ובל נשכח שעלינו, כמקודם כן גם עכשו, לחשב על יציאתנו מפולניה, כי גדול מדי מספרנו בה. ואף לאחר חורבן המדינה שהפוליטיקה המסולפת לגבי המעוטים הלאומיים זרזה אותנו בלי ספק פי כמה וכמה, לא נשתנה כי אם מעט בפרשה העגומה הזאת. אף בגלות צרפת לא ידעה הממשלה הפולנית החדשה לתקן את המעוות ולהבטיח — ויהא גם על ידי הכרזה סתם, כי הרי אין ביכלתה יותר מאשר להכריז ברגע הנוכחי — לתושביה היהודים את קיומם כאזרחים שווי זכויות במדינה העתידה לשוב לתחיה לאחר זועת המלחמה הנוכחית. מי יתן ויתוקן עוד הדבר.

3.

קצת יותר טוב היה המצב בשטח החיים הכלכליים. אולי תופיע ההנחה הזאת כמוזרה במבט העין הראשון, לאחר זעקות השבר שהורגלנו להן על העוני ההמוני בין יהודי פולניה ועל מפלצת הרעב המשתלטת עליהם. ואכן כל הגזמה לא היתה בשמועות ההן; על פת לחם יבש ועל זנב דג מלוח התפרנסו עשרות ומאות אלפים במדינת עוני זו, בהיותם נדחקים מעמדותיהם הקודמות ללא רחמים וללא אפשרות לחזר אחרי לחמם בדרך אחרת. ואף על פי כן — דוקא בשטח זה נתגלו כוחות רבים וכן נאמנים בקרב הצבור. הסוחר והחנוני והאמן לא נרתעו, כי אם צעדו צעד אחר צעד בפני התקפת הזדון ועל נפשם ידעו לעמוד. שבע נפלנו ונקום במלחמה זו. הקואופרטיבים וקופות גמילות חסדים וארגונים מקצועיים וכל מיני ועדי עזרה הם שעמדו לנו במערכה. ולא עוד אלא גם להתקפה ניגשנו באי־אלו חלקי החזית. לחגור אמרנו ממעגל הקסם של ספסרות ושל מסחר קטן, בו נחנקנו מדורות ולכבוש אמרנו את הדרך לעבודה. רבות פעלנו בשטח זה על אף הקשיים והמכשולים; באלפים ובעשרות אלפים גדל מספר העובדים היהודים במשקי התעשייה ועוד היתה נטויה ידנו. לגבי סיסמת החרם שהוכרזה על הסוחר ועל העובד היהודי גם יחד הצגנו מול הרכוש היהודי את הסיסמה: וחי אחיך עמך! ובשם סיסמה זו דרשנו מנותני העבודה היהודים לזכור את אחיהם הנענים ולסדרם. צעד לאחר צעד התקדמנו בדרכנו זו, וגם בפני כשלונות לא נרתענו. לא רק זעקת הרעב נשמעה על אדמת פולין בשנים האחרונות; גם שירת העבודה עלתה לקראתה, ויתכן, שהיתה משתיקה אותה במהלך הימים, לולא השבר שבא עלינו עם זועת המלחמה הנוכחית.

היתכן שתצמח תרבות לאומית בריאה ובעלת מעוף מתוך תסבוכת פוליטית וכלכלית גם יחד, מתוך מלחמה נגד התקפות זדון בלתי-פוסקות, נגד חרם, נגד רעב ונגד פרעות גם יחד? על יהדות פולניה הוטל לתת תשובה לשאלת גורל זו, ואכן ניתנה התשובה במשך עשרים שנות קיומה של פולניה המחודשת. ברור — לא תמיד היתה התשובה מספיקה לכל הדעות; מארת ההתפוררות הפנימית, אשר השתיקה לפעמים כל חלקה טובה בחיי הצבור היהודי, נתנה את אותותיה גם בשטח זה. וכן נתברכנו בבתי-ספר עברים ויודישאיים ודו-לשוניים מכל המינים; ספריות וקלובים ועתונות ודברי מדע יצרנו בשתי השפות ולפעמים גם תוך כדי מלחמה בין תרבות אחת לרעותה; לא תמיד ידענו לשמור על הגובה הנאות על מה שנאמר ונכתב ונדפס על ידינו, לפעמים קרובות גם לא ידענו להציל מכליה מהירה את המוסדות שנוצרו על ידינו. ואף על פי כן, על כל פגמיה וסדקיה המרובים, הטרם נוצרה שם על אדמת פולין תרבות ישראל חיה ומפרפרת ובעלת מעוף, האם לא מצאה שם ההכרה הלאומית והשאיפה הלאומית בטוי חזק ולפעמים גם נשגב, האם לא היה קשור צבור זה של שלושה מיליונים וחצי על כל זרמיו ומפלגותיו קשר בלתי-ניתק עם עם ישראל בעולם, ולא שמש סעד מוסרי ורעיוני כביר לעם זה? אכן אם המושג של יהדות אירופה הוא כיום יותר מקבוצות קבוצות של אנשים הנמקים במצוקתם, או החרדים ליום מחרת כי יבוא מתוך שואה, אם נשתמר עוד מה שהוא מכבוד ישראל ותרבותו ושאיפת קיומו כעם במשפחת העמים — אזי עלינו להודות עבור כך לצבור יהודי פולניה, שלא פסק מלחשב וליצור ולחלום אף בשבתו על פת לחם יבש ובלחמו נגד מסיתים ופורעים לסוגיהם. לא תשכח זכות זו ליהודי פולניה.

.4

מכל הדברים האלה לא נשאר כלום או כמעט כלום לאחר חורבן הכרוך במלחמה הנוכחית. לגבי חורבן זה העובר כרגע על יהדות פולניה היא כאין וכאפס סופת המלחמה הקודמת. אכן רבות סבלו יהודי פולניה גם בשנים ההן; זכורה לנו עוד פרשת הגירושים והרעב והשמד. ברם מה ערכו של הפגע ההוא מול נחשול השטנה והחרם ומלחמת השמד ההמונית נגד צבור יהודי פולניה נוסף על נוראות המלחמה וחורבנה? הן אין כח בעולם שיעמוד מול מסע צלב זה, העולה פי כמה וכמה בזדנותו ובתקפו על נוראות ימי הבינים. אחת אחת מתפרקות חוליות החיים הקודמים. משוללת כל זכיות פוליטיות, ללא משען לחם וללא יכולת לשמור על מוסדותיה הנהרסים בידי בריונים עומדת יהדות פולניה בפני חורבן העלול להפך לאחד האסונות הגדולים ביותר בדברי ימי האומה. אכן לא בנקל יפול צבור זה. צבור קשה הוא, רגיל למלחמת ההגנה, על נפשו יעמד מול משטינין ופורעין עד שיזרח נצחון הצדק ואפשר יהיה לגשת לבנין ההריסות. אולם

במה דברים אמורים: באם לא תמשך מדי תקופת גיהנם זו, ובאם לא ישכח עם ישראל לתפוצותיו את אחיו הנענים במצרים החדשה וידע להגיש להם סעד במצוקת קיומם. הבה נקוה שהפעם ירחמו מן השמים ושני התנאים יקומו לנו להצילנו מכליה.

והיה כי יקומו התנאים האלה, מה יהיה פרצופם של החיים היהודיים בפולין המחודשת? היזכו אחינו על אדמת פולין להקלת מה לגבי מצוקת העבר? הינתן להם כבוד אדם וכבוד אזרח המדינה, היזכו לכבש את לחמם בזעת אפם, היתעוררו הכוחות הטמונים בנפש העם פנימה למעוף חדש ולפרקי יצירה חדשים? אכן מי כמוני היודע עד כמה קשה לנחש עתידות ברגע הנוכחי. מול ערפל ההיסטוריה המצטבר סביבנו ללא אונים תשאר העין החוקרת. ברם ננסה נא מתוך זהירות כפולה ומכופלת לשרטט אי-אלו מקוי העתיד, אף אם נצטרך להניח כמה וכמה הנחות קודמות שבלעדן לא יתכן כל מפנה לטובה לגבי גיהנם השעה הנוכחית והימים הקשים הצפויים עוד לאנושיות כולה.

ושלש הן לכל הפחות ההנחות האלה:

(א) שנוכה לראות כעבור תקופת זמן מה את נצחון הצדק בעולם במלחמתו נגד ממשלת הרצח והודון, כי הרי בלעדי זה אין תקומה לא לנו ולא לאנושיות כולה.

(ב) שתבנה מחדש מדינת פולניה בתנאים המאפשרים לה התפתחות יותר בריאה ויותר שקטה מאשר בעשרות השנים האחרונות!
(ג) שלא תקום — אף לזמן מה — מזמת הרשע לגרש את יהודי פולניה ממקומות מגוריהם ולרכזם במחנה הסגר ענקי, יהיה כנויו החיצוני מה שיהיה, כי שבעתים תכבד במקרה זה מלאכת הקמת הנהרסות.

ואף אם תתגשמה ההנחות ההן, גם אז לא נזכה לרכז מחדש את הצבור הגדול של שלושת מיליונים וחצי אשר שם יהדות פולניה נקרא לו בעשרים השנים האחרונות. שני חלקים יבדלו ממנו — באם לא יחולו דברים בלתי-צפויים מראש — אחד לטובה והשני לרעה. לטובה תבדל יהדות ירושלים דליטא וסביבתה (מאת אלף נפשות בערך), שתבא תחת ממשלת ליטא, ואם תדע ממשלה זו לשמור גם להבא על המסורת של יחסי צדק לגבי כל תושביה, אז תכבש לה יהדות וילנה גם היא עמדה ציבורית חשובה, כיאות למעמדה ההיסטורי וכיד הרצון והיכולת היהודית הטובה עליה. לעומת זה לרעה תבדל יהדות מחוזות הספר המזרחיים של פולניה (מליון ומאתים אלף בערך), הנמצאת כרגע תחת שלטון ממשלת המועצות ותשאר שמה כנראה גם להבא, כי איננה רגילה ממשלה זו להוציא מידיה מה שהספיקה לכבוש, ומה גם שמחוזות אלה אינם וגם לא היו אף פעם פולניים, ואין כל זכות מוסרית לצרפם לפולין, אף אם תקום מחדש לתחיה. ואכן שאלת גורלם של בני אומתנו במחוזות ההם קשה היא ואכזרית מאד; את זכויותיהם האזרחיות בודאי לא ינשלו מהם, לכל הפחות לא מדלת העם המהווה את רוב מנינו ורוב בנינו של צבור זה, גם את לחמם יספיקו אולי לכבוש להם

כעבור תקופת זמן ידועה. אולם לעומת זאת ניצבת בפניהם בכל כחה האכזרי שאלת גורלם הלאומי והתרבותי במלחמתם נגד התקפת ההתבוללות המטומטמת והבורות, שתחתה כרעה או עומדת לכרוע יהדות רוסיה, לאחר שהספיקה להגן על נפשה במשך מספר שנים. אכן גדול הוא כוחה הפנימי של יהדות גליציה המזרחית, ווולין ופרוסיה הלבנה; ניצוצות ברודי וטרנופול וקרמיניץ ומיר ווולוזין ועוד ועוד נשתמרו עד היום הזה, ולא קל יהיה להחניקם. הן יהדות זו על מאות מוסדותיה התרבותיים (כמעט כל הרשת של בתי-הספר של „תרבות“ היתה מרוכזת במחוזות ההם!) ועל ערותה התרבותית והצבורית המיוחדת שמשעה סעד רב ליהודי פולניה במלחמת קיומם. הבה נקוה שגם הפעם ידעו אחינו אלה לעמוד על נשמתם ושלא ינותקו הקשרים בינם ובין העם; ברם קשה מאד היא חזות עתידם.

5.

והנה אם כן, הרי כשני מליונים יהודים ישארו בגבולות פולין החדשה לאחר שתצטמצם לאותם השטחים בלבד אשר בהם העם הפולני מהוה את הרוב המכריע (בעיקר הפלכים ורשה, לודז, לובלין, קילצה, קרקוב, ובודאי גם מחוזות הספר המערביים שבהם אמנם מספר היהודים היה תמיד מזער מאד). גם זה יהיה צבור גדול, השני בגדלו באירופה לאחר יהודי רוסיה והראשון בכוחו התרבותי ובערכו הלאומי. הצפויים לצבור זה ימים יותר טובים?

בפני דבר אחד עלינו להזהר זהירות מיוחדת: בפני הבטחת זכויותינו מן החוץ, בלבד כעוגן ההצלה וכאמצעי עזר להבא. אכן למודי נסיון אנו בפנה זו, ומי כמונו היודע מה דל ערכם של כל מיני חוזרים כתובים וחתומים, באם אין מאחורי החוזים האלה רצון טוב של הצד המתחייב, ובאם אינם קיימים התנאים הדרושים להגשמת הסעיפים. בהמון סעיפים ממין זה נתברכנו בחוזי ורסיל, ואף על פי כן יצאנו וידינו על ראשינו בשנים האחרונות. לא להואיל היא החסות החיצונית, אף אם כנה תהיה ובעלת רצון טוב (ולגבי דידן בודאי יש מקום לספקות גם בעתיד), אלא אם יד ביד אתה שלובה הדאגה לגורל המדינה וליכולת קיומה הפוליטי והכלכלי. לא היה לפולניה הכשרון ואולי גם לא ניתנה לה היכולת לסדר כהוגן את שאלת מיעוטיה הלאומיים. התפתחות פנימית לקויה ללא כל בקורת כנה מן החוץ וחוסר התנאים הדרושים לחיי כלכלה נורמליים שניהם היו בעוכריה ואף בעוכרי המיעוטים. לא יתכן כל שנוי לטובה בשנים הבאות מבלעדי תקון המעוות ההוא. נצחון סיסמאות הדימוקרטיה והצדק בעולם ימצא בודאי הד חזק בחיי פולניה המחודשת; בל ירשה איפוא העולם שרסן העניינים ישאר בידי כנופיות קטנות העושות במדינה כטוב בעיניהן, בל ניתן גם להשתלט לכת הפורעים שתופיע אולי מחדש לאחר ימי המלחמה. שני כוחות יש בפולניה שעליהם, ורק עליהם, יש לבסס את קיומה של המדינה להבא: האכר הפולני והפועל הפולני. שניהם מאורגנים כהוגן, שניהם — אף כי סבלו יותר משאר חלקי הצבור —

לא נפגעו כי אם במדה מעטה על ידי תעמולת השטנה נגד היהודים, ושניהם עתידיים לקבל בידיהם את רסן העניינים להבא. רק במקרה זה יש תקוה לשלטון הצדק במדינה.

ולפיכך לא יתכן כל וכוח על גורלם הפוליטי של יהודי פולניה מבלי שים לב למשטר הצפוי למדינה זו. בפולין החפשית והדימוקרטית גם זכויות שוות תהיינה מנת חלקנו, וגם שלטון עצמי — לכל הפחות בגבולות החיים התרבותיים — יחדל מלהיות סיסמה מצלצלת בלבד, אף אם לא תעמוד מאחוריו ערובה ביך לאומית; בפולין של כנופיות אנשי צבא ושל מפלגות שטנה לסוגיהן תחזור פרשת העבר של השנים האחרונות על כל ניוולה החומרי והרוחני גם יחד, אף אם נזדין בכל מיני חוזים ונקרא בשם חבר הלאומים במהדורתו החדשה. רק אז ישפיע גם לטובה הלקח המר של החורבן הנוכחי; תדע נא פולין המחודשת שאין תקומה למדינה החיה מתוך עושק מיעוטיה.

ברם אף אם יוטב מצבם הפוליטי של יהודי פולין להבא, לא תפתר על ידי כך שאלת לחמם ופרנסתם. לא רק פרשת העושק היא שצריכה לשקע בתהום הנשיה; גם למסורת העוני בצורתו הבזויה לא נשוב. ואכן לא ינתן לחם בכבוד לחלק הצבור באין פרנסה להמונים. מדינת עוני היתה פולין של אתמול על אף עשרה הטבעי. לא רק קברניטיה היו אשמים בכך, אף כי רבות חטאו למן הרגע הראשון לקיום המדינה; גם המצב הכלכלי בעולם וגם מסורת העבר (ביחוד אשר לסדרי הקרקע) נתנו בה את אותותיהם הקשים. יתכן שעם תקון המעוות ההוא תבוא גם הקלה ניכרת בכלכלת המדינה; אין ספק כמו כן שעם הפסקת תעמולת השטנה והחרם נגד הצבור היהודי יתבסס יותר מצבו הכלכלי ותמוש מפלצת הירידה הבלתי-פוסקת אשר פרשה את כנפיה השחורות על צבור זה בעצם ימי קיומה של פולניה שלאחר מלחמת העולם. אולם לא די בזה בלבד. הן היו גם גורמים אוביקטיביים למהלך התרוששותם של יהודי פולניה. צבור של מתווכים ותגרנים והולכי בטל לסוגיהם לא היה לו מקום בחיי המדינה, גם אילמלי היו התנאים החיצוניים יותר נוחים מאשר היו בימים ההם. מתוך הכרה זו הן נתגברה בפולין תנועת המעבר לחיי עבודה; צעד אחד צעד נכבשו העמדות החדשות מול תעמולת החרם הפנויה נגד האדם העובד לא פחות, ולפעמים גם יותר, מאשר נגד הסוחר והמתווך. פרשה זו של כבוש העבודה תתחדש בפולין של מחרת ותתפתח בלי ספק — לאחר שיפסק החרם — מתוך מהירות וגם מתוך אמת מדה יותר רחבה. רק זה הוא הפתרון לשאלה הכלכלית של יהודי פולין, גם אם חלק ידוע ימשיך גם להבא לגוד למרחקים וחלק — הבה נקוה שחלק גדול — ימצא לו מקלט במולדת העם הנבנית. ואם תמוש מכת הגבולות הסגורים בין מדינה למדינה וזרם הסחורות ימצא לו מחדש מהלכים בעולם, אז תבנה גם תעשית פולניה ועשרות, אולי גם מאות אלפים מבין תושבי המדינה, ללא הבדל בין תושב לתושב, ימצאו את לחמם בכבוד.

ואז יושר גם מחדש שיר היצירה העברית על אדמת פולניה. אם בהיותם נמקים מרעב ומרדיפות הספיקו יהודי פולין ליצור מאות ואלפי מוסדות תרבות משלהם ולהשקיע בהם ממיטב כוחותיהם ומרצם, בפולין החפשית והצודקת של יום מחרת לא כל שכן. אף פעם לא יפסקו הקשרים בין יהודי פולניה ובין עמם לשפתו, לשאיפותיו ולמלחמת קיומו. אורחים טובים יהיו במדינה, אולם לא יטמעו בין תושביה, כשם שלא נטמעו בעבר בזמנים הטובים והרעים גם יחד. רבות ניזונה תרבות ישראל מיצירתם של בניה הפולנים, ועוד תוסיף כהנה וכהנה. את שיר הרעב שרנו על אדמה זו עד כה ואת שיר הצדק והשמחה עוד נשיר בה; שניהם בשפתנו וברוחנו ומתוך קשרי עולם עם מולדת העם ועם המוני ישראל לפזוריו. חזקה עליה על יהדות פולין שתמלא באמונה ובהצלחה את המוטל עליה בפנה זו.

* * *

אכן כהזית שוא יראו אולי הדברים הקודמים במחנק השעה הנוכחית ובעלבונה; יודע אני, עד כמה קשה לדבר על חופש ועל חיי עבודה ועל פרקי יצירה לאומית חדשה בעוד אלפים ועשרות אלפים מתבוססים בדמם וזועת ההרס אוכלת בכל פה את אשר נוצר בעמל שנים ועשרות וגם מאות השנים הקודמות. ולא כן הדבר. חבלי המשיח הם הימים האלה והגאולה בוא תבוא, אם בכלל יש טעם לקיומו של אדם עלי אדמות. ועם הגאולה הכללית תבוא גם גאולתם של יהודי פולין.